

**Формування у вчителів трудового навчання та технологій
фахової компетенції з проектування предметно-просторового середовища засобами
декоративно-ужиткового мистецтва**

Анотація. *Визнання дидактичної цінності декоративно-ужиткового мистецтва, а також його необмежених потенційних можливостей щодо формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій фахової компетенції з проектування предметно-просторового середовища засобами декоративно-ужиткового мистецтва зумовило необхідність формулювання організаційно-педагогічних умов та обґрунтування теоретичних основ формування у здобувачів вищої освіти розглядуваної компетенції. Методологічну основу дослідження складають положення психолого-педагогічної теорії діяльності, теорії компетентнісного підходу в освіті, теоретичні положення досліджень провідних учених-педагогів в галузі художньої освіти на засадах національно-культурних традицій.*

Ключові слова: *учитель трудового навчання та технологій, фахова компетенція, проектування, предметно-просторове середовище, декоративно-ужиткове мистецтво.*

Abstract. *Recognition of the didactic value of decorative and applied art, as well as its unlimited potential opportunities for the formation of future teachers of labor training and technologies of professional competence in the design of the subject-spatial environment by means of decorative and applied art led to the need to formulate organizational and pedagogical conditions and substantiate the theoretical foundations of the formation of students higher education of the competence under consideration. The methodological basis of the research is the provisions of the psychological-pedagogical theory of activity, the theory of competence approach in education, theoretical positions of research of leading scholars-educators in the field of art education on the basis of national-cultural traditions.*

Keywords: *teacher of labor training and technologies, professional competence, design, subject-spatial environment, decorative and applied art.*

Постановка наукової проблеми. Модернізація українського суспільства зумовлює нові вимоги до якості професійної підготовки майбутніх педагогів, що призводить до глобальних змін у цілях і змісті вищої освіти. Основна увага тепер зосереджується на формуванні у випускників компетентностей, які дають їм змогу виявляти самостійність у різних життєвих і професійних ситуаціях, вирішувати професійні завдання з урахуванням соціально-культурної стабільності, толерантного діалогу між культурами та збереження унікальності суспільства.

Однією з найважливіших компетентнісних характеристик майбутніх учителів трудового навчання та технологій є професійна компетенція з дизайн-проектування, пропедевтикою якої можна вважати трудове навчання, що широким спектром охоплює різні види діяльності, у тому числі й проектну [6, с. 323]. Дизайн-проектування ми розглядаємо як особливий вид творчої діяльності, пов'язаний з розробленням дизайн-об'єкта за принципом, що поєднує функціональність, конструктивність, красу, наукове та інтуїтивне передбачення та потребує постійного розвитку проектних здібностей [4, с. 176]. Майбутні вчителі трудового навчання та технологій «мають бути не тільки технічно освіченими, а й здійснювати керівництво перетворювальною діяльністю учнів, мати уявлення про стиль, композицію, кольорознавство, формоутворення, види мистецтва, сучасні напрями розвитку дизайну, володіти художньо-графічними навичками, уміти використовувати накопичений суспільством досвід створення естетичних цінностей для розвитку творчих здібностей, проектної культури учнів» [3, с. 63]. Водночас у них має бути сформована готовність до шанобливого і дбайливого ставлення до історичної спадщини та культурних традицій, толерантного сприйняття соціальних і культурних відмінностей; розвинуті здібності до синтезування можливих рішень щодо виконання дизайн-проекту; конструювання об'єктів технологічної діяльності предметно-просторового середовища, в якому реалізуються утилітарні та духовні потреби людини, зберігаються й передаються

національно-культурні цінності і традиції.

В умовах становлення української держави одним з найважливіших завдань є створення національної системи освіти, яка сприятиме розвитку компетентностей особистості на основі культури та мистецтва українського народу, народних традицій [7, с. 229], національної самобутності, ціннісного ставлення до культури. Нині збереження та розвиток етнокультурних традицій стали ключовими завданнями в галузі дизайну. Це зумовлено процесами уніфікації культурних цінностей і в цьому контексті надається перевага стратегіям дизайну, що спрямовані на відновлення національно-регіональної самобутності предметно-просторового середовища та реалізацію синтезу між традиційними та сучасними підходами.

Декоративно-ужиткове мистецтво (ДУМ) є першоджерелом дизайну. Воно зберегло унікальні особливості різних регіонів, увібрало в себе соціально-історичний та національний контексти через призму багатовікових традицій колективної художньої творчості народу, що дало змогу йому не втратити своїх позицій з-поміж чисельних різноманітних напрямів сучасного мистецтва. Саме декоративно-ужиткове мистецтво оперує особливими засобами виразності для створення естетичного навколишнього середовища та передачі етнокультурних семантичних значень і національних особливостей у соціально-психологічному контексті, підтримує зв'язок між традиціями та інноваціями. Отже, звернення до «тисячолітнього доробку нашого народу, в якому зафіксовані духовність, обдарування, мистецький хист українців; живих свідчень безпосередніх носіїв досвіду чи їхніх нащадків; прилучення обдарованої молоді до традиційних видів декоративно-ужиткового мистецтва українців» [1, с. 19], зумовлює доцільність формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій фахової компетенції з проектування предметно-просторового середовища засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема модернізації освіти на компетентнісній основі набула чималої актуальності на сучасному етапі розвитку професійної освіти, зокрема її методологічні аспекти досліджені у працях В. Байденка, І. Васильєва, Т. Гончаренко, М. Гордієнка, В. Гриньової, Р. Гуревича, С. Демченка, М. Зароцького, І. Зязюна, М. Кадемїї, І. Колеснікової, А. Кузьмінського, Г. Лісовенка, В. Лозової, О. Овчарук, В. Олійника, О. Пометун, Г. Приходька, А. Радченка, О. Сухомлинської, Л. Тархан, В. Шахова, А. Щербаківа та ін.

Науковці Є. Антонович, К. Духанін здійснили теоретичне обґрунтування підходів до виокремлення видів декоративно-ужиткового мистецтва; Р. Захарчук-Чугай, М. Каган, О. Рудницька досліджували функції народного мистецтва; можливості використання ДУМ в освітній сфері деталізовано у працях М. Власюк, І. Пацалюк, О. Сороки, Л. Фірсової та ін.

Теоретико-практичні аспекти виховання педагогічної культури здобувачів педагогічних закладів вищої освіти (ЗВО) засобами художньої діяльності відображено у дисертаційному дослідженні О. Гомонюк. Питання виховання толерантності здобувачів вищої освіти засобами ДУМ розглядає Т. Осьмак. О. Гевко зосереджує свою увагу на вихованні здобувачів вищої освіти шляхом долучення їх до народного мистецтва. Автори Д. Лихачов, І. Ляшенко, В. Москалець наголошують на вихованні особистості на основі першоджерел національних традицій. Незважаючи на те, що в наукових дослідженнях є чимало напрацювань з проблеми формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій професійної компетентності, можна констатувати, що педагогічний та змістовно-методичний аспекти формування у них фахової компетенції з дизайн-проектування засобами декоративно-ужиткового мистецтва залишаються недостатньо дослідженими.

Традиції у народному мистецтві виступають першоосновою у пошуках етнічної ідентифікації в період загальної інтернаціоналізації культури, у визначенні глобальних технічних та естетичних пріоритетів, що формують споживацькі цінності і впливають на розвиток мистецтва та дизайну. Інтеграція традиційних форм мистецтва у сучасний дизайн зумовлює об'єктивну необхідність формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій фахової компетенції з проектування предметно-просторового середовища

засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Мета статті полягає у формулюванні організаційно-педагогічних умов та обґрунтуванні теоретичних основ формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій фахової компетенції з проєктування предметно-просторового середовища засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Визначальною умовою та показником успішної у професійній діяльності людини нині стає її компетентність, складовими якої є компетенції. Існує чимало тлумачень поняття компетенцій як наукової категорії. У словнику іншомовних слів вона визначається як добра обізнаність у чомусь; коло повноважень певної організації, установи чи особи; загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях і здібностях, які набуті завдяки навчання [9, с. 30]. У «Новому тлумачному словнику української мови» це поняття означено як добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи [8, с. 874]. Поняття компетенції – «це питання, в яких людина добре обізнана, володіє знаннями, досвідом і здібностями, що дозволяють їй обґрунтовано висловлюватися про цю галузь і ефективно діяти в ній» [2, с. 422]. Вивчення наукових джерел дає підстави розуміти компетенції як реальні вимоги до засвоєння сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлень з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі. Також знаходимо спробу передати сенс компетенції через усталені поняття: «комплекс умінь», «умілість», «здатність до...», «готовність до...».

З вищенаведеного робимо висновок, що «компетенція – деяка відчужена, наперед задана вимога до підготовки особи (властивості або якості, потенційні здатності особи), наперед задана вимога щодо знань і досвіду діяльності у певній сфері; компетенції – узагальнені способи дій, що забезпечують продуктивне виконання професійної діяльності; вони включають: знання і розуміння (теоретичні знання, здібність знати й розуміти); знання як діяти (практичне оперативне застосування знань у конкретних ситуаціях); знання як бути (цінності, що є невід’ємною частиною сприймання життя з іншими в соціальному контексті)» [2, с. 425]. Фахову компетенцію майбутніх учителів трудового навчання та технологій з проєктування предметно-просторового середовища ми визначаємо як інтегроване поєднання спеціальних знань, умінь, навичок з різних галузей художньо-конструкторської та проєктної діяльності, готовність їх ефективно використовувати у вирішенні навчально-нормативних і творчих професійних завдань у сучасних соціокультурних умовах.

Формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій фахової компетенції з проєктування предметно-просторового середовища засобами декоративно-ужиткового мистецтва становить систему, яка успішно функціонуватиме за наявності певного комплексу організаційно-педагогічних умов. На підставі аналізу психолого-педагогічної, методичної літератури, дисертаційних досліджень, узагальнення педагогічного досвіду серед таких умов ми виявили:

- реалізація культурно-освітніх та аксіологічних можливостей декоративно-ужиткового мистецтва в освітньому процесі;
- здійснення навчання здобувачів вищої освіти проєктування предметно-просторового середовища на основі підходу, що передбачає синтез формоутворювальних елементів декоративно-ужиткового мистецтва і морфології об’єктів сучасного дизайну;
- включення у методику формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій фахової компетенції з проєктування предметно-просторового середовища засобами ДУМ послідовної реалізації етапів трансляції, стилізації, інтерпретації, що відповідають рівням сформованості фахової компетенції (когнітивно-аналітичному, операційно-технологічному, асоціативно-творчому), і методів аналогового, аналітичного та художнього проєктування.

Схарактеризуємо зміст визначених нами організаційно-педагогічних умов.

Особливості побуту та декоративно-ужиткового мистецтва передбачають неоціненний запас ціннісних орієнтирів, що зумовлюють розвиток дизайну, перетворюють його на самобутній дизайн, який гармонійно взаємодіє з традиціями і багатовіковим культурним спадком. Вироби ДУМ, в яких відображаються стародавні традиції орнаментальної мови,

техніки та технології, різномістового декору, «є не тільки своєрідним літописом матеріальної культури, вони є носіями і національної культури, виражають духовність народу, його історію, традиції» [5, с. 222]. Отже, декоративно-ужиткове мистецтво є ефективним засобом трансляції ментальних концепцій та інтерпретації соціокультурного досвіду, формування ціннісних переконань, розуміння та виховання шанобливого ставлення до національної культури.

Специфіка професійної діяльності вчителя трудового навчання та технологій виявляється у проектно-технологічній діяльності, у конструюванні соціокультурного простору. Серед вимог, що висувуються до рівня їхньої фахової підготовки, виокремлюються вимоги щодо володіння різними видами народних ремесел і промислів, основними техніками і технологіями виготовлення виробів ДУМ. Ознайомлення здобувачів вищої освіти з історією виникнення цього виду мистецтва; художньо-технологічними традиціями та досвідом визначних майстрів народного мистецтва, самобутніх центрів; становленням, розвитком і значущістю мистецтва в соціумі створює підґрунтя для розроблення дизайн-проектів на виготовлення об'єктів технологічної діяльності з урахуванням стародавніх рис та архаїчної знаково-образної системи в декорі, закономірностей орнаментальної композиції, колірного вирішення тощо. Розвиток дизайну як засобу проектування соціокультурного простору переконує, що формотворення предметно-просторового середовища не може обмежуватися практичними потребами, а має відображати елементи традиційної національної художньої культури. Отже, саме декоративно-ужиткове мистецтво може стати ефективним засобом формування у майбутніх педагогів фахової компетенції з проектування предметно-просторового середовища.

В основу навчання проектування предметно-просторового середовища засобами ДУМ покладено композиційно-синкретичний підхід, що полягає у синтезі формоутворювальних елементів декоративно-ужиткового мистецтва (вишивки, вибійки, витинанки, декоративного розпису, писанкарства, художнього ткацтва, в'язання, художньої обробки дерева, плетіння з природних матеріалів, художнього скла тощо) та морфології об'єктів сучасного дизайну, адаптації змістового наповнення художніх образів народного мистецтва до сучасних форм предметно-просторового середовища на основі інтеграції їх формоутворювальних елементів в єдине проектне рішення (об'єкт дизайну).

Методика формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій фахової компетенції з проектування предметно-просторового середовища засобами декоративно-ужиткового мистецтва, на нашу думку, має передбачати реалізацію трьох взаємопов'язаних етапів:

1. Формування у здобувачів вищої освіти фахових компетенцій з аналізу проектної ситуації та визначення вимог до дизайн-проекту, складання його детальної специфікації. До провідних методів навчання, які сприятимуть розвитку у здобувачів вищої освіти умінь відображати широкий спектр художньо-виразних і технологічних прийомів ДУМ шляхом трансляції їх формотворчих елементів у проєктовані об'єкти за допомогою графічних засобів, можна віднести методи аналогового проектування; порівняльного, семантичного та композиційного аналізу; аналізу колірно-графічного вирішення й формоутворення.

2. Розвиток у здобувачів вищої освіти умінь реалізовувати можливі рішення у дизайн-проекті; генерувати можливі способи гармонізації структур, форм, комплексів за допомогою системи функціональних, композиційних рішень на основі стилізації характерних прийомів ДУМ у новому художньо-проектному контексті та науково обґрунтовувати свої пропозиції; конструювати характерні для регіонального предметно-просторового середовища об'єкти. До провідних методів на цьому етапі можна віднести методи, що передбачають розвиток у здобувачів вищої освіти умінь визначати функції проєктованого об'єкта, характерні риси образно-пластичної виразності аналогів ДУМ, пропонувати різні варіанти реалізації проектного задуму на основі органічного поєднання формоутворювальних елементів ДУМ з морфологією об'єкта дизайну, – методи аналітичного проектування і проблемного навчання, інверсії, комбінаторики, ескізування та пластичного моделювання.

3. Розвиток у здобувачів вищої освіти фахової компетенції з генерування та реалізації проектних ідей на основі творчого підходу до вирішення дизайнерського завдання. До провідних методів навчання на цьому етапі відносимо методи художнього проектування, художньо-графічної візуалізації й інженерно-конструкторської деталізації, а також проблемні методи: алюзії, евристичних аналогій, генерування композиційних ідей, ескізного пошуку та ін., що сприятимуть розвитку у здобувачів вищої освіти асоціативно-образного мислення, умінь добирати оптимальні художні засоби виразності, які як найяскравіше передаватимуть авторський задум в інтерпретації та візуалізації семантики етнічного художнього образу.

Фахова компетенція з проектування предметно-просторового середовища як особистісне утворення є цілісною структурою, яка не може функціонувати без складових компонентів. Серед основних показників ми виокремили: сформованість умінь аналізувати та визначати вимоги до дизайн-проекту, складати детальну специфікацію, реалізовувати можливі рішення у дизайн-проекті; сформованість умінь реалізовувати проектну ідею на основі творчого підходу до вирішення дизайнерського завдання, генерувати можливі способи гармонізації структур, форм, комплексів, систему функціональних і композиційних рішень; сформованість умінь проектувати та конструювати об'єкти технологічної діяльності. У свою чергу, критеріями зазначених показників визначено відповідно:

1) володіння методами передпроектного аналізу; уміння формулювати проектну концепцію; репрезентативність ескізного пошуку формального проектного рішення; уміння втілювати формальні особливості об'єкта дизайну в новому художньо-проектному контексті;

2) орієнтація на творче втілення автентичного проектного рішення; володіння методами художнього проектування; уміння здійснювати проектно-графічні роботи; уміння створювати функціональні композиційні рішення відповідно до ергономічних і естетичних параметрів об'єктів;

3) володіння методами інженерної проектної графіки; уміння виконувати технічний рисунок проєктованого об'єкта та володіння прийомами об'ємно-графічного моделювання й візуалізації форми об'єкта.

Здійснений теоретичний аналіз критеріальних чинників сформованості у здобувачів вищої освіти фахової компетенції з проектування предметно-просторового середовища засобами декоративно-ужиткового мистецтва дав змогу надати змістову характеристику рівням сформованості розглядуваного феномену, серед яких ми виокремили:

– когнітивно-аналітичний рівень, характеристиками якого є наявність у здобувачів вищої освіти знань про методи передпроектного аналізу, з основ композиції, про закономірності і способи формоутворення, методи художнього проектування; сформовані вміння: здійснювати добір і порівняльний аналіз прямих та непрямих аналогів, виявляти актуальність, мету і завдання проектної концепції, відтворювати в технічному рисунку форми предметів за кресленням, репродуктивно здійснювати ескізний пошук проектного рішення під час виконання проектно-графічних робіт, втілювати формальні особливості об'єкта дизайну у визначеному художньо-проектному контексті. Цей рівень орієнтований на репродуктивне втілення формального проектного рішення;

– операційно-технологічний рівень характеризується достатнім рівнем володіння методами передпроектного аналізу, інженерної та проектної графіки, прийомами об'ємно-графічного моделювання та візуалізації форми об'єкта; сформованими вміннями створювати функціональні композиційні рішення відповідно до функціональних, ергономічних та естетичних параметрів об'єктів, виявляти технічні та формальні особливості аналогів проєктованих об'єктів; обґрунтовувати концептуальне й формальне вирішення в контексті сформульованої проектної концепції; на компілятивному рівні здійснювати проектно-графічні роботи, ескізний пошук реалізації проектного рішення відповідно до функціональних особливостей об'єкта дизайну; конструктивно виконувати технічний рисунок проєктованого об'єкта. Цей рівень орієнтований на функціональне втілення проектного рішення на основі

низького рівня володіння методами художнього проектування і водночас високого рівня сформованості композиційних умінь утілювати формальні особливості об'єкта дизайну в новому художньо-проектному контексті;

– асоціативно-творчий рівень, для якого властиві високий рівень володіння методами передпроектного аналізу, інженерної проектної графіки, прийомами об'ємно-графічного моделювання та візуалізації форми об'єкта, методами художнього проектування; сформовані вміння науково обґрунтовано формулювати проектну концепцію; здійснювати варіативний ескізний пошук втілення оригінального проектного рішення; створювати оригінальні композиційні рішення відповідно до ергономічних і естетичних параметрів об'єктів; виконувати технічний рисунок і складати проектну документацію. Цей рівень орієнтований на оригінальне втілення автентичної проектної концепції в інноваційному художньо-проектному контексті.

Висновки. Інтеграція традиційних форм мистецтва у сучасний дизайн зумовлює об'єктивну необхідність формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій фахової компетенції з проектування предметно-просторового середовища засобами декоративно-ужиткового мистецтва, що забезпечує розвиток їх національної самосвідомості, толерантного ставлення до національно-культурних традицій, художньо-композиційного та асоціативно-образного мислення, формування графічних умінь і навичок, а також сприяє суттєвому розширенню арсеналу дизайнерських засобів у проектуванні сучасного предметно-просторового середовища. Провідним підходом у навчанні здобувачів вищої освіти проектування предметно-просторового середовища засобами ДУМ є композиційно-синкретичний підхід, в основу якого покладено синтез формоутворювальних елементів декоративно-ужиткового мистецтва та морфології об'єктів сучасного дизайну.

Методика формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій фахової компетенції з проектування предметно-просторового середовища засобами декоративно-ужиткового мистецтва передбачає послідовну реалізацію трьох етапів, перший з яких відображає репродуктивне перенесення формоутворювальних елементів декоративно-ужиткового мистецтва на проєктовані об'єкти; другий – розроблення формального проектного рішення на основі характерних для ДУМ прийомів, що втілюються в новому художньо-проектному контексті, використовуючи закономірності стилізації; третій – створення автентичного проектного рішення на основі інтерпретації етнічної семантики художніх образів, що закодowana комплексом візуально-графічних засобів.

Список використаних джерел:

1. Zuziak T., & Marushchak O. Formation of artistic-aesthetic competence means of decorative and consumer art: content and structure of phenomenon. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph* / In A. Jankovska (Ed.). Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019. P. 17-40. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7> 18.
2. Король В.П., Марущак О.В. Термінологічні аспекти формування професійної компетентності майбутнього фахівця. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2014. Вип. 37. С. 421-427.
3. Марущак О.В., Король В.П. Формування у майбутнього вчителя технологій професійної компетентності з основ дизайну. *Дизайн-освіта майбутніх фахівців: теорія і практик: матеріали II Всеукр. наук.-практ. заочної конф.* (Полтава, 21-22 берез. 2017 р.). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2017. С. 62-71. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7832>.
4. Марущак О.В., Луп'як Д.М. Формування проектної культури майбутнього вчителя технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2015. Вип. 51. С. 174-179.
5. Марущак О.В., Савчук І.В., Бойчук С.О. Духовно-естетичне виховання учнів ЗНЗ засобами гончарного мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 1. С. 221-225.
6. Марущак О.В., Савчук І.В., Казьмірчук Н.С. Дизайн у системі професійної підготовки

майбутніх учителів технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 50. С. 324-328.

7. Марущак О., Кашуба А., Магдич Я. Методичні аспекти етнокультурного виховання учнів старшої школи засобами ДУМ. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 1. С. 228-232.

8. Новий тлумачний словник української мови. Том 1. А – К / редкол.: В.В. Яременко та ін. Київ: Вид-во «АКОНІТ», 2006. 926 с.

Словник іншомовних слів / редкол.: Л.О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1017 с.